

KEĎ BÁČIK Z CHOCHOLOVA UMRIE

Humornou konfrontáciou sveta upadajúceho zemianstva a rodiaceho sa sveta obchodu a podnikania na slovenskej dedine sa autor zapája do prúdu autorov zamýšľajúcich sa nad svetom zemianstva v slovenskom národnom živote. Zemianstvo v obraze Kukučina je vrstva morálne i majetkovo rozložená, verí však v mravné prerodenie sa človeka ako jednotlivca (vplyv filozofie L. N. Tolstého, ruského realistického spisovateľa).

Autor: MARTIN KUKUČÍN

Útvar: Humoristická poviedka.

Kompozícia: Poviedka sa skladá zo šiestich častí:

- I. časť – obrazy z trhu a krčmy v Podhradí;
- II. a III. časť – nocľah v Domaniciach, Ondrejov sen;
- IV. časť – Ondrej Tráva u pána Domanického;
- V. časť – prehliadka dvora, stajne, sypárne;
- VI. časť – Ondrej a Aduš pri zemianskych hroboch, na jarmoku v Zámostí.

Dejová línia je nevyrazná, dôraz je na opise prostredia, charakteristike dvoch hlavných postáv, na prerozprávání Adušových príhod.

Postavy

Ondrej Tráva, sedliak v Kameňanoch, gazdovstvo zanechal synovi a pustil sa obchodovať. Je obdivuhodne prispôsobivý, nedrží sa jedného tovaru, vždy vycíti, čo pôjde na odbyť a kedy sa čoho treba vzdať.

Mnoho ľudí ho pozná a on sa už dopredu ku každému hlási, akoby ho poznal. Zvolí si nejaké krstné meno, keď neuhádne, vyhovoriť sa, že si to s iným pomýlil.

Ľudia sú radi, že sa od nich neodťahuje, tvrdia, že je dobrý človek. Nepristúpi na obchod hneď, najprv sa vyhovára, že to pôjde ťažko predať, až nakoniec pristúpi len z priateľstva k žiadateľovi. Každý má pocit, že Ondrej pre neho čosi navyše urobil.

Poteší ho lacnejšia kúpa, rád zjednáva, a na to práve doplatí u pána Aduša Domanického. Videl (podľa spôsobov) bohatého pána, ktorý mal poriadne vypité. Keď mu ponúkol jačmeň, znížil jednaním cenu na

takmer neuveriteľnú sumu. Dal desiatku zálohu. (Za desiatku musel sluha Adam 16 týždňov slúžiť.)

Ondrej nemohol hneď ísť po jačmeň, prišiel až po ďalšom jarmoku, šikovne získal nocľah u mladého manželského páru v dedine. Vie sa zaliečať ženám, rád by mal aj nejakú „trávuľu“ doma, lebo bol vdovec.

Pred spaním s potešením rozmýšľa o svojich peniažkoch, ktoré sú doma uložené. Preberá v mysli obchod, ktorý uzavrel, až sa mu nakoniec sníva, že investuje do jahniat a tie sa menia na ovce a *všetci ľudia sú samá ovca...*

V duchu sa rozlúčil so svojou desiatkou, keď videl nasadať Aduša so ženou na bričku, ktorú ťahali chrastavé kone miesto tých, ktoré Aduš v krčme vychvaľoval, že zajdu aj samy domov. Prvý pohľad na „kaštieľ“ pána veľkomožného ho utvrdí v názore, ale počúva fantázie Aduša a tvári sa ironicky. Keď ho sluha Adam upozorní, že si má pýtať drevo zo stromov pri hrobách, využije to a čuduje sa, ako ho to nemohlo samého napadnúť – veď tie jasene videl!

Zlútuje sa nakoniec nad Adušom a počká mu týždeň s dlžbou a peknej dedinčanke za nocľah kúpi na jarmoku kúdel, akú nemá ani jedna v Domaniciach.

Pán Aduš Domanický (doma nič) z Domaníc, vlastným pričinením schudobnený zeman. Je ženatý, jeho mladá žena Žofka Potocká išla za neho z lásky. Prišla do spustnutého obydľia, sluhov jej platí otec, lebo muž nemá z čoho.

Aduš na pohľad pôsobí ako zámožný pán, rozkazovačný, hrdý, vyberavý. Na jarmoku sa prehŕňa v kožušinách, nakoniec si žiadnu nevyberie, pretože nemá peniaze. V krčme má sólo, rozpráva o svojich koňoch, psovi, vychvaľuje sa svojím báčikom z Chochoľova, boháčom, čo mu za života pomáha a po ktorom bude raz dediť. Dokáže súkať príbeh za príbehom, zabúda, čo povedal pred chvíľou, len aby neprišiel k slovu ten, čo od neho niečo chce, napr. Ondrej Tráva.

Nepokladá sa za zlodeja, aj keď vezme neoprávnene preddavok, všetky dlžby prizná, len nemá čím splatiť. To, že klame, si prizná až nakoniec, keď hrozí, že svojich mŕtvych zbaví stromov, ktoré dlhé roky stoja nad hrobmi. Okrem stromov už nie je v gazdovstve nič na predaj.

Chudú kravičku by sotva niekto chcel. Pán býva aj so ženou v domčeku pre sluhov, krčmár má zakázané dať mu čokoľvek na dlh. Nemá nič, len plány: opraví dom, vysadí kvetinové záhony so smutnými vrbami.

Keď si uvedomí stav, do ktorého sa dostal, ako zázrakom za malú chvíľu sa mení, vie, že tak nemôže ďalej žiť.

Ondrejovi vráti o týždeň dlžobu a polepší sa.

Dej a ukážky

Ondrej vídaval na jarmokoch človeka, ktorého bolo ťažko nevšimnúť si:

Obzeral bundy, čiapky, vôbec kožušiny. Tak chodil od šiatra k šiatru, sta trhovú gazda, akoby chcel každého kušnieru ošacovať. Sprobúval bundy futrované vlčinou i tureckou barančinou, ale ani jednu nekúpil. Nemohol sa iste s majstrom pohodnúť. Popoludní už nechodil samotný: pridružili sa k nemu druhí, bohvie skade ľudia. Všetko mladí, zdraví, veselí; ale pán Aduš bol predsa len nad všetkých. Okrúhly klobúčik s kosou tetovkou sedel nad uchom, ponad ktoré boli vlasy sčesané, že zakrývali celé sluchy. Fúzy, vykrútené pyšne dohora, oči sa ligotali, ústa usmievali – vôbec pán Aduš nemá páru v celom jarmoku.

Po trhu sa jarmočníci zišli v krčme, pán Aduš v pokrčenej košeli, rozgajdajný, v povznesenej nálade, sa vychvaľuje:

„Taká je moja Diana!“ kričal pán Aduš, búchajúc na stôl.

„Vlani chytila diviaka za ucho – vážil vyše troch centov – a došikovala ho ku mne na polianku. Šiel ani dieťa, tak ho skrotila. Videl, ako naň zo simple cieľim; čo sa s ním stane – a musel stáť dvadsať krokov predomnou ani svieca: tak ho znamenite trfala!“

Priatelia odídu, ale fľaša je nedopitá a pán Aduš pozve Ondreja. Spomenul báčika z Chocholova, toho Ondrej pozná:

„A ty ho znáš? Kapustu máva na div. Ale, počkaj, poď – vypijeme si.“ A objal ho vďaka krku a zaviedol k svojmu stolu. Sadli si; pán Aduš ho oblapil ako milenkú. „Má pod pol druhu sto mier výsevu. Jačmeň ani broky.“

„Po jari som ho kúpil vyše päťdesiat mier od neho. Pekný bol jačmeň.“

„Kupčíš s jačmeňom?“ Ondrej prikývol a pán Aduš sa zamyslel. „Ty, ja ho mám vyše sto mier vo štokoch. Vycúdený – ani holub by ho nenaoberal. Ovos – a ovos! Sibírsky – báčik mi ho dal tridsať mier na siatie. Ja by ti predal...“

Ondrej počúval Aduša a srdce v ňom rástlo. „Vyše sto mier jačmeňa a ovsu možno toľko,“ hľadel si v hlavu. Človek podnapitý, mäkký – oddá sa s ním jednať. Ale zatajil túto myšlienku. „S jačmeňom kupčím iba pred jarou, keď ho treba na siatie, a v prednovku, keď sú mláčky prázdne. V zime sa to zle kupčí so zbožím,“ odpovedal Adušovi.

Ondrej vidí podguráženého pána, a preto zjednáva cenu ešte nižšie, nakoniec sa dohodnú.

Zavolali krčmára; vysvetlili mu, čo sa stalo. Ondrej pred jeho očami zložil desiatku, zádatok Adušovi.

„A kedy prísť poň?“

„Hoci zajtra,“ – riekol pán Aduš. „Vína, vína do tejto fľaše – bude oldomáš!“

Ondrej nemohol ísť hneď do Domaníc, dostal sa tam až na Tomáša, keď bol v Svätom Tomášovi ďalší jarmok. Na chvíľu zazrel pána Aduša s mladou ženou nasadať do bričky, ale kone sa ani zďaleka nepodobali na tie vychválené v krčme. Keď videl ich chrasty a postroj, začal sa obávať o svoju desiatku. Do Domaníc prišiel až za tmy. Zaklopal na dvere, kde ešte svietili:

„Kto si?“ „Ja som Tráva z Kamenian. Či by ste mi nedali prenocovať?“

„A čo si hneď datelina! Bolo nocľah na mrkaní hľadať a nie o polnoci!“ okríkla ho gazdiná. „Hodní ľudia netlčú sa po nociach, lebo noc má svoju moc; iba kadejakí...“

„Veď ja idem z jarmoku!“

„Bolo sa pro poberať – korhe!“

„Veď ja som Tráva k Kamenian, ten, čo kupčí. Ale ma už, Katrenka, neznáte?“

Žena poodstúpila od obloka a z izby ozval sa tichý, tlmený rozhovor. Iste radí sa s kýmsi, čo má robiť. Ondrej čakal netrpezlivo, čo bude nasledovať. Izbené dvere vrzli, pod stenou zaznel ľahký krok. Dvere na vrátach sa otvorili. Pred ním stála Katrena, ale už v kožuchu.

„No, poďte; ani by vás nevpustila, iba po známosti... Veď vy tu máte voz i kone!“

Pekná mladá gazdiná ho aj pohostí. Pred spánkom myslí na svoje peniažky a predstavuje si, čo by sa dalo s nimi podniknúť:

Alebo koľko jahniat by za ne kúpil, a keby všetky prisadil a podržal tri roky – koľký by z nich vyrástol krdeľ! Plný dvor oviec a jahniat – plná dedina – plný chotár – všetci ľudia, samá ovca – a on ich strihá v jar a v jeseni – všade samá vlna – železnica ju vezie, všetko jeho vlnu do Sliezska – brrr – železnica hučí – leť mu ponad samú hlavu.

Strhol sa, zastenal vydesený. Železnica, vlna, ovce – všetko zmizlo. Iba hrmot trvá: gazda sedí mu za hlavou a driape vlnu. Drapot drapačiek nesie sa izbicou, až obloky drnčia.

„Čosi sa vám prisnilo,“ riekol hospodár, „zastenal ste.“

Ráno prišiel k miestu, kde mal byť kaštieľ:

K tomu, čo si predstavujeme pod slovom „kaštieľ“, nechýbalo nič, iba kaštieľ. Dvor bol tu: dlhý, široký, obohnatý plotom, miestami načatým. Za dvorom otváral sa ďaleký výhľad do poľa snehom zaneseného a končil sa na samom okraji horizontu refázou hôr, ktorých tmavá zeleň, pokrytá čerstvým snehom, bola ani čo by ju cukrom posypal. Aleje nevidno žiadne, ani nové, ani staré. Možno preto zdá sa dvor

a okolie Ondrejovi také pusté a smutné. Takzvané hospodárske stavby svedčili o úpadku; slabé strechy uhýbali sa pod ťarchou čerstvého snehu. Kam oko padne, všade bieda, rozklad, hniloba... Popri chodníku, ktorým sa šlo od potoka, tiekol jarok hnojovky – končil sa tam v potoku. Vľavo čnejú asi na výšku chlapa múry od zeme: nie sú to zrúcaniny starého hradu, ale, ako vidno, stavba nová, započatá snáď pred rokmi, vytiahnutá až po obloky asi. Široké fundamenty ukazujú, že na nich mal povstať pohodlný zemiansky domček – ale nepokryté múry žalujú, že kto ich zakladal, zabudol nazrieť do svojej kešene.

Pán Aduš, ešte v posteli, nepripustí Ondreja k slovu, rozpráva a rozpráva, od báčika počnúc, cez vojenčinu, pápežom a Rímom končiac.

Prevedie Ondreja po gazdovstve, všade bieda. Na všetko má ale vysvetlenie a dôvody. Najviac má však plánov:

Popri latkách bude živý plot z agátov. Keď agát koitne, to vám je vôňa! Keď sme ležali v Temešvári, akurát agáty koitli; včely sa na nich len tak rojili. Ja ich tiež budem držať. Práca okolo nich temer žiadna – a med hotový. Včelín postavím tu za kaštieľ ku plotu. Urobím hôrku okolo neho, lebo včely nerady, keď sa im nablízku hurtuje. Tento dvor rozdelím na dvoje. Prostriedkom pôjde vysoký múr k samému potoku. Z tejto strany múra bude kaštieľ, k nemu povedie cesta pieskom vysypaná. Piesok som už vyhlíadal – veľmi podarený, biely ani mlika. Tou cestou budú smieť len koče chodiť. Za múrom bude gazdovský dvor, sypáreň, stajne, humná... Potok sa musí zregulovať. Na brehu zariadim taký park zo samých vrb. Ale to nebudú našské, to budú smutné vrby. Tie rastú v cudzích krajinách: konáre im visia po zem – preto sa volajú smutnými. U báčika v Chocholove rastie jedna taká – ale toto budú väčšie, kde väčšie – tu je pôda!

Keď prišla reč na jačmeň, vyhovoriť sa, že Ondrej dlho poň nechodil, tak ho odviezol k Weisovi.

Ondrej zo zúfalstva pohrozí, že bude žalovať báčikovi:

„Dobre. Idem do Chocholova – rozpoviem všetko vášmu ujčekovi.“

Slová Ondrejove mali na pána Aduša zázračný účinok. Nie hnev, nie strach – radosť sa mu zjavila na tvári. Skočil k nemu a chytil ho za ruku. „Ale ozaj! Hneď mi to mohlo zísť na um. Chodte, rozpovedzte mu moju biedu – dobre ma urího omalujte. Mne nechce uveriť, v čom som: vás zná, vám vari skôr uverí. A viete čo!“ náchýlil sa ponad samé ucho. „Povedzte mu, že ste mi dali päťdesiatku závdavkom. On vám ju dá. Vy si strhnite dvadsať – to je duplovaný závdavok – a tridsať dáte mne. A počujte: tých tridsať mi môžete hneď zaplatiť, lebo ich potrebujem ako kus soli. Mám ísť pozajtra na krštenie – a grajciara nenájdeš v dome...“

Sluha Adam Ondrejovi poradí, aby si pýtal miesto zálohy stromy, ktoré sú vysadené pri hrobách zemianskych predkov. Pán Aduš si až v tej chvíli uvedomí, že by už neokrúdal len živých, ale aj mŕtvych a začala sa s ním diať čudná vec:

Ondrej sa ani nehýbal. Nevedel, čo sa deje, ale tušil, že je toto veľká, svätá chvíľa.

A pán Aduš zažil v nej viac, než za celý svoj doterajší život. Akési svetlo vkradlo sa mu do duše, osvetlilo jej neohraničenú pustotu, prázdnotu. Pán Aduš videl, poznal svoj obraz – zhrozil sa. Bolo mu teraz úplne jasno, že nemožno takto ďalej žiť...

Spamätal sa a pristúpil k Ondrejovi. „Ondrej, počkajte mi jeden týždeň – dnes nemám. O týždeň vám statočne vrátim, čo som dlžen. Jačmeňa, ani ovsu nepredal som ani zrno – všetko, čo mám, videli ste v humne. Vidíte, oklamal som vás, peniaze pomŕšal...“ Chytil Ondreja za ruku a vrelo mu ju tisol.

Ondrej počká a pán Aduš peniaze vráti. Po čase báčik z Chocholova zomrel a Adušovi nič neporučil, napriek tomu za ním Aduš smútil.

Nech bolo, ako chcelo, ale od pána Aduša nikdy viac nepočul známe slová: „Keď báčik z Chocholova umrie...“

Forma: Humoristická poviedka, využíva najmä *protiklad*, napr. postavy Aduša a Ondreja, reči a skutky pána Aduša.

Autor účinne využíva tiež *paradox*, napr. sluha sa teší, že môže byť prepustený; nenapraviteľný klamár a podvodník za malú chvíľku je iným človekom; vyobliekaný, veľkopanský sa správajúci Aduš je chudobnejší ako hocikto iný.

Slovný humor narába s *hyperbolou* (nadsádzka) v Adušových historkách o koňoch, o psovi.

Vlastné mená naznačujúce pôvod postavy sú zdrojom smiechu v texte:

„Ja som Tráva z Kamenian. Či by ste mi nedali prenocovať?“

„A čo si hneď datelina! Bolo nočlah na mrkaniť hľadať a nie o polnoci!“ okríkla ho gazdina.

Situačný humor pripomína miestami až frašku (napr. mlčanlivý Ondrej a vodopád Adušových príbehov o vojenčine, oblečení, ženbe; spánok na zemi, buntošenie gazdu nad ránom).

Humorne využíva i krátke rozprávanie pána Aduša, napr. prečo nemôže ponúknuť Ondreja slivovicou:

„Vlani jej dostal plný súdok, mne z nej dal tri flaše. Dve sa minuli, tretia zostala pre hostí. Tamto stála pod kozubom, aby bola pod rukou. Skočil kocúr, zabil flašku. Poď slivovica po zemi. Štyri týždne mi voňala tu. Keby nie kocúr, teraz by sme mali! Ale to je slivovica! Proti svetlu – zlato! Dolu hrdlom – olej. Tu od žida, tá driape. Ale táto ide hladko: ani ju nečuješ, iba šlups, keď ti je v žalúdku. Rozloží sa tam sľa pahreba, hreje, prechodí žilami

– a každá žilka ti hrá a kričí ešte do jedného, ešte do jedného kalíška! Eh, keď si pomyslí na ňu... A pomyslite si: báčik vám ju nepije! Povážte – všetko len pre hostí. Čo sú akí tí hostia, ale ja by už len doprial najradšej sebe... Eh, keby tu bola, pod kozubom...”

Opis nachádzame pri zachytení prostredia, napr. „kaštieľ“ pána Aduša.

Použitá literatúra: Kukučín, M.: Keď báčik z Chochoľova umrie... Bratislava : Tatran, 1983.

Dej je rámcovaný vianočným časom: